

เอกสารวิชาการส่วนบุคคล

หัวข้อ ประชาธิปไตย

เรื่อง การเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมกับหลักประชาธิปไตย

จัดทำโดย นายวรรณชัย บุญบำรุง

รหัส ๕๙๐๔๒๙

รายงานนี้เป็นส่วนหนึ่งของการอบรม
หลักสูตรหลักนิติธรรมเพื่อประชาธิปไตย รุ่นที่ ๔
วิทยาลัยรัฐธรรมนูญ
สำนักงานศาลรัฐธรรมนูญ

ลิขสิทธิ์ของสำนักงานศาลรัฐธรรมนูญ

การเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมกับหลักประชาธิปไตย

วรรณชัย บุญบำรุง*

๑. บทนำ

กระบวนการยุติธรรมเป็นบริการสาธารณะอย่างหนึ่งของรัฐ โดยสังคมมนุษย์จะดำรงอยู่ได้ก็ต้องอาศัยกฎระเบียบของสังคมซึ่งออกโดยผู้มีอำนาจในสังคมนั้น ในส่วนของกฎหมายที่ออกมาจากกฎหมายนั้น การที่รัฐได้กำหนดสิทธิและหน้าที่ต่าง ๆ ของปัจเจกชนยังไม่เป็นการเพียงพอ แต่รัฐยังมีหน้าที่ที่ต้องบังคับให้กฎหมายดังกล่าวได้รับการปฏิบัติตามอย่างเป็นรูปธรรม ในกรณีที่มีผู้ไม่ปฏิบัติตามหน้าที่ที่กฎหมายได้กำหนดไว้ เพราะหากรัฐปล่อยให้เอกชนมีอิสระในการที่จะบังคับให้มีการปฏิบัติตามหน้าที่ที่ตนเองแล้ว ก็จะทำให้กฎหมายหรือกฎหมายของสังคมไม่มีความมั่นคงและเกิดความวุ่นวายในสังคมตามมาอย่างแน่นอน กระบวนพิจารณาทางแพ่งของศาลจึงเป็นเครื่องมือหรือวิธีการที่รัฐได้กำหนดเพื่อเยียวยาแก้ไขความเสียหายหรือความขัดแย้งที่เกิดขึ้นจากการที่เอกชนมีความสัมพันธ์กันทางแพ่ง โดยศาลจะเป็นผู้นำหลักกฎหมายสารบัญญัติที่กำหนดกฎหมายอื่นเป็นแบบแผนใช้บังคับกับคนทุกคนในสังคมไม่ได้เฉพาะเจาะจงบุคคลใดบุคคลหนึ่ง (normes générales) มาปรับใช้กับคดีแพ่งแต่ละคดี หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งมีจุดประสงค์เพื่อให้สิทธิต่าง ๆ ทางแพ่งของผู้ทรงสิทธิสามารถบังคับใช้เป็นรูปธรรมได้ในกรณีที่มีการฝ่าฝืนสิทธิดังกล่าว ดังตัวอย่างตามมาตรา ๑๙๔ แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ของไทยได้กำหนดว่า “ด้วยอำนาจแห่งมูลหนี้ เจ้าหนี้ย่อมมีสิทธิจะเรียกให้ลูกหนี้ชำระหนี้ได้...” และตามมาตรา ๒๑๓ วรรคหนึ่ง ได้กำหนดต่อไปว่า “ถ้าลูกหนี้ละเลยเสียไม่ชำระหนี้ของตน เจ้าหนี้จะร้องขอต่อศาลให้บังคับชำระหนี้ได้ เว้นแต่สภาพแห่งหนี้จะไม่เปิดช่องให้ทำเช่นนั้นได้” ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่า กระบวนพิจารณาความแพ่งในศาลนั้นนอกจากจะเป็นหลักประกันสำหรับผลประโยชน์ของเอกชนแล้ว ยังก่อให้เกิดผลดีทำให้เกิดความสงบสุขในสังคมอันเป็นประโยชน์สาธารณะอีกด้วย การที่จะสามารถบรรลุจุดประสงค์ดังกล่าวได้นั้น กระบวนพิจารณาจะต้องมีลักษณะเป็นกระบวนพิจารณาที่ดีและมีประสิทธิภาพ กล่าวคือ เป็นกระบวนพิจารณาที่ยุติธรรม รวดเร็ว และเสียค่าใช้จ่ายน้อย ซึ่งลักษณะทั้งสามประการนี้อาจกล่าวได้ว่าเป็นหัวใจสำคัญของกระบวนพิจารณาในศาลโดยทั่วไปเลยทีเดียว

การปกครองระบอบประชาธิปไตยมีลักษณะที่สำคัญคือ เรื่องความเสมอภาคและอิสรภาพ โดยในเรื่องความเสมอภาคนั้น หมายความว่าความเสมอภาคทางกฎหมายของประชาชน รวมทั้งเรื่อง การที่ประชาชนสามารถเข้าถึงกระบวนการทางกฎหมายหรือกระบวนการยุติธรรมอย่างเท่าเทียมกัน

* รองเลขาธิการคณะกรรมการกฤษฎีกา

ซึ่งสิทธิเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมนี้ถือเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานหรือสิทธิมนุษยชนที่ได้รับการรับรองเป็นสากล ตามปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน (Universal Declaration on Human Rights) ของสหประชาชาติ ลงวันที่ ๑๐ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๙๑ ข้อ ๘ ว่า “บุคคลมีสิทธิที่จะได้รับการเยียวยาอย่างมีประสิทธิภาพ โดยศาลของประเทศตนที่มีเขตอำนาจในกรณีที่มีการกระทำอันเป็นการฝ่าฝืนสิทธิขั้นพื้นฐานที่กำหนดโดยรัฐธรรมนูญหรือกฎหมาย” นอกจากนี้ ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๕๐ มาตรา ๔๐ (๑) ก็ได้บัญญัติไว้อย่างชัดเจนว่า “บุคคลย่อมมีสิทธิในกระบวนการยุติธรรม โดยมีสิทธิเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมได้โดยง่าย สะดวก รวดเร็ว และทั่วถึง” มาตรา ๔๐ (๘) “ในคดีแพ่ง บุคคลมีสิทธิได้รับความช่วยเหลือทางกฎหมายอย่างเหมาะสมจากรัฐ” ในส่วนที่เป็นแนวนโยบายพื้นฐานแห่งรัฐด้านกฎหมายและการยุติธรรม ก็ยังกำหนดหลักการเกี่ยวกับการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมไว้ดังนี้

“มาตรา ๘๑ รัฐต้องดำเนินการตามแนวนโยบายด้านกฎหมายและการยุติธรรม ดังต่อไปนี้

(๑) ดูแลให้มีการปฏิบัติและบังคับการให้เป็นไปตามกฎหมายอย่างถูกต้อง รวดเร็ว เป็นธรรม และทั่วถึง ส่งเสริมการให้ความช่วยเหลือและให้ความรู้ทางกฎหมายแก่ประชาชน และจัดระบบงานราชการและงานของรัฐอย่างอื่นในกระบวนการยุติธรรมให้มีประสิทธิภาพ โดยให้ประชาชนและองค์กรวิชาชีพมีส่วนร่วมในกระบวนการยุติธรรม และการช่วยเหลือประชาชนทางกฎหมาย

(๒) คุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของบุคคลให้พ้นจากการล่วงละเมิด ทั้งโดยเจ้าหน้าที่ของรัฐและโดยบุคคลอื่น และต้องอำนวยความสะดวกแก่ประชาชนอย่างเท่าเทียมกัน

(๓) จัดให้มีกฎหมายเพื่อจัดตั้งองค์กรเพื่อการปฏิรูปกฎหมายที่ดำเนินการเป็นอิสระเพื่อปรับปรุงและพัฒนากฎหมายของประเทศ รวมทั้งการปรับปรุงกฎหมายให้เป็นไปตามรัฐธรรมนูญ โดยต้องรับฟังความคิดเห็นของผู้ที่ได้รับผลกระทบจากกฎหมายนั้นประกอบด้วย

(๔) จัดให้มีกฎหมายเพื่อจัดตั้งองค์กรเพื่อการปฏิรูปกระบวนการยุติธรรมที่ดำเนินการเป็นอิสระ เพื่อปรับปรุงและพัฒนาการดำเนินงานของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการยุติธรรม

(๕) สนับสนุนการดำเนินการขององค์กรภาคเอกชนที่ให้ความช่วยเหลือทางกฎหมายแก่ประชาชน โดยเฉพาะผู้ได้รับผลกระทบจากความรุนแรงในครอบครัว”

สำหรับร่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ฉบับที่ผ่านประชามติเมื่อ ๒๗ กรกฎาคม ๒๕๕๙ ก็ได้รับรองหลักการนี้ไว้ในเรื่องสิทธิและเสรีภาพของประชาชนชาวไทย มาตรา ๒๕ วรรคสี่ว่า “บุคคลซึ่งได้รับความเสียหายจากการถูกละเมิดสิทธิหรือเสรีภาพหรือจากการกระทำความผิดอาญาของบุคคลอื่น ย่อมมีสิทธิที่จะได้รับการเยียวยาหรือช่วยเหลือจากรัฐตามที่กฎหมายบัญญัติ” และในส่วนแนวนโยบายแห่งรัฐ ดังนี้

“มาตรา ๖๘ รัฐพึงจัดระบบการบริหารงานในกระบวนการยุติธรรมทุกด้านให้มีประสิทธิภาพ เป็นธรรม และไม่เลือกปฏิบัติ และให้ประชาชนเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมได้โดยสะดวก รวดเร็ว และไม่เสียค่าใช้จ่ายสูงเกินสมควร

รัฐพึงมีมาตรการคุ้มครองเจ้าหน้าที่ของรัฐในกระบวนการยุติธรรม ให้สามารถปฏิบัติหน้าที่ได้ โดยเคร่งครัด ปราศจากการแทรกแซงหรือครอบงำใด ๆ

รัฐพึงให้ความช่วยเหลือทางกฎหมายที่จำเป็นและเหมาะสมแก่ผู้ยากไร้หรือผู้ด้อยโอกาส ในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรม รวมตลอดถึงการจัดหาทนายความให้

๒. วิวัฒนาการของการปฏิรูปการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรม : จากวิธีพิจารณาแบบเอกชน นิยมสู่แนวคิดแบบสวัสดิการสังคม

นับแต่ปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและมีการพัฒนาทางกฎหมายที่สำคัญส่งผลให้มีการเปลี่ยนแปลงจากแนวคิดแบบดั้งเดิมของวิธีพิจารณาความแพ่ง โดยเริ่มจากการเกิดแนวคิดเรื่องรัฐสวัสดิการ ซึ่งมองว่ารัฐมีภาระในการดูแลสวัสดิการของประชาชน และสิทธิที่สำคัญประการหนึ่งของประชาชนคือสิทธิในการเข้าถึงกระบวนการศาล โดยในช่วงคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า รัฐบาลเริ่มเข้ามามีบทบาทในการคุ้มครองสิทธิของประชาชน แต่ต่อมาเมื่อกระแสให้รัฐมีหน้าที่ทำให้ศาลเป็นองค์กรที่ประชาชนสามารถเข้าถึงได้อย่างแท้จริง ซึ่งเป็นผลจากนโยบายทางสังคม บทบัญญัติของรัฐธรรมนูญ และแม้กระทั่งกระแสสิทธิมนุษยชนระหว่างประเทศ เช่น European Convention on Human Rights นอกจากนี้รัฐยุคใหม่ใช้กฎหมายเป็นเครื่องมือในการทำให้นโยบายทางสังคมบรรลุผล เช่น นโยบายด้านสิ่งแวดล้อมทางอากาศ ความเท่าเทียมกันในการจ้างงาน หรือความปลอดภัยในการทำงาน ซึ่งการบังคับการให้เป็นไปตามนโยบายเหล่านี้ต้องใช้กลไกการฟ้องคดี และโดยที่มีบุคคลในสังคมบางกลุ่มที่ต้องได้รับการคุ้มครองเป็นพิเศษ เช่น ผู้บริโภค ผู้อนุรักษ์สิ่งแวดล้อม หรือผู้ยากที่เป็นเหยื่อของการเลือกปฏิบัติ มักจะเป็นผู้ที่ด้อยโอกาสในการจะฟ้องคดีเพื่อป้องกันสิทธิของตน จึงก่อให้เกิดช่องว่างหรือความต้องการทางกฎหมายที่สังคมต้องเข้ามาดูแล ซึ่งลักษณะนี้เองที่เรียกว่าเป็น “กระแสการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรม”

ประเทศในยุโรปตะวันตกเป็นกลุ่มแรกที่เริ่มแนวคิดแบบรัฐสวัสดิการ ซึ่งส่งผลให้เกิดการปฏิรูปทางด้านวิธีพิจารณาความแพ่งให้เกิดการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรม เช่น การใช้วิธีพิจารณาด้วยวาจาตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งของออสเตรียในปี ค.ศ. ๑๘๙๕ ที่ทำให้ศาลไม่เพียงดำเนินกระบวนการพิจารณาอย่างมีประสิทธิภาพเท่านั้นแต่ยังสามารถช่วยเหลือคู่ความฝ่ายที่ด้อยโอกาสในการรักษาสิทธิของตนได้ และยังสนับสนุนการยุติคดีไปในทางที่สอดคล้องกับนโยบายสวัสดิการสังคมที่นำมาบัญญัติเป็นกฎหมายได้ ในเยอรมันจากการปฏิรูปในยุค Weimar Republic มีรัฐบาลเป็นผู้รณรงค์ในการให้เงินช่วยเหลือโครงการให้ความช่วยเหลือทางกฎหมาย (legal aid scheme) ซึ่งเริ่มในปี ค.ศ. ๑๙๒๑ หลังจากสงครามโลกครั้งที่สองเริ่มมีการใช้ระบบรัฐสวัสดิการมาก

ขึ้น ประเทศอื่น ๆ เช่น อังกฤษ มีการตรากฎหมาย Legal Aid and Advice Act ค.ศ. ๑๙๔๙ และ เนเธอร์แลนด์มีการปฏิรูปกฎหมายในปี ค.ศ. ๑๙๕๖ ถือว่าการเข้าถึงทนายความเป็นสิทธิด้าน สวัสดิการสังคม

(๑) การปฏิรูปช่วงแรก

เริ่มตั้งแต่กลางทศวรรษ ๑๙๖๐ ซึ่งการปฏิรูปการให้ความช่วยเหลือทางกฎหมายมีการเปลี่ยนแปลงเป็นสองทาง คือ กลุ่มแรกเป็นการให้ความช่วยเหลือโดยทางสาธารณกุศล เช่น ใน ออสเตรเลียและฝรั่งเศส และอีกกลุ่มหนึ่งเป็นการให้เงินอุดหนุนจากรัฐ เช่น ในอังกฤษ สหพันธ์ สาธารณรัฐเยอรมัน เนเธอร์แลนด์ และสวีเดน มีการให้เงินช่วยเหลือจ้างทนายความหรือที่เรียกว่า “judicare” แต่ต่อมาปรากฏว่าการจ้างทนายความตามที่ได้รับความช่วยเหลือนี้มักจะใช้ได้ดีในคดี ประเภทคดีครอบครัวหรือคดีอาญา แต่ไม่ค่อยช่วยเหลือได้ในคดีที่เกี่ยวกับสิทธิทางสังคมใหม่ ๆ เช่น การคุ้มครองผู้บริโภค สิทธิทางสวัสดิการสังคม หรือการถูกเลือกปฏิบัติ ดังนั้น ในสหรัฐอเมริกาได้มีการปฏิรูปในปี พ.ศ. ๑๙๖๕ โดยใช้รูปแบบการมีเจ้าหน้าที่ของสำนักงานอัยการและสำนักงาน กฎหมายเพื่อนบ้าน (neighborhood law offices) รูปแบบทำนองนี้เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “ที่ปรึกษา กฎหมายทางสังคม” (social advocacy) เพื่อให้ความช่วยเหลือแก่ผู้ยากไร้และเป็นตัวแทนการ ปกป้องผลประโยชน์ของกลุ่มบุคคลโดยใช้วิธีการฟ้องคดีแบบต่าง ๆ เช่น การดำเนินคดีแบบกลุ่ม (class action) ตลอดจนใช้วิธีการโน้มน้าวฝ่ายนิติบัญญัติเพื่อให้ความช่วยเหลือ รูปแบบนี้แพร่หลาย ทั่วไปในประเทศอื่น ๆ ด้วย เช่น ออสเตรเลีย เบลเยียม แคนาดา อังกฤษ เนเธอร์แลนด์ นอร์เวย์ และแม้แต่ในฝรั่งเศสก็มีการใช้รูปแบบนี้อยู่บ้าง แม้ว่ารูปแบบการให้ความช่วยเหลือแบบนี้อาจมีข้อ โต้แย้งอยู่บ้าง แต่ก็ยังคงเป็นที่นิยมอยู่ เช่น ในอังกฤษจนถึงปลายปี ค.ศ. ๑๙๘๒ มี “law centres” อยู่กว่า ๔๐ แห่ง

(๒) การปฏิรูปช่วงที่สอง

การให้ความช่วยเหลือแก่ผู้ยากไร้โดยการเรียกร้องร่วมกันเป็นกลุ่ม ต่อมาใช้เป็นแนวทาง ให้แก่กลุ่มผู้ที่ถูกระทบกระเทือนสิทธิประเภทอื่น เช่น ผู้บริโภค ผู้อนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ซึ่งยากที่จะหา ว่าประชาชนคนใดเป็นผู้เสียหายโดยตรงเพียงพอที่จะเป็นผู้ฟ้องคดี จึงไม่เหมาะที่จะใช้รูปแบบการฟ้อง คดีโดยเอกชน และไม่เหมาะเช่นกันที่จะใช้รูปแบบการบังคับการโดยหน่วยงานของรัฐแต่เพียงอย่าง เดียว ดังนั้น จึงเกิดรูปแบบใหม่ในการดำเนินคดีประเภทดังกล่าว เช่น การดำเนินคดีแบบกลุ่ม (class action) ที่เริ่มจากประเทศในกลุ่มแองโกล-อเมริกัน การฟ้องคดีโดยองค์กร (organizations) ตัวแทน กลุ่มผู้ถูกระทบสิทธิ เช่น องค์กรคุ้มครองผู้บริโภค หรือองค์กรสิ่งแวดล้อม ซึ่งเริ่มในประเทศภาคพื้น ยุโรป และอีกรูปแบบหนึ่งคือ การฟ้องคดีเกี่ยวเนื่อง (relator action) เพื่อให้ศาลมีการออกคำสั่งหรือ การประกาศรับรองสิทธิ โดยผู้ที่ได้รับการอนุญาตจากอัยการสูงสุด ซึ่งในการพิจารณาของศาลในคดี ประเภทนี้เป็นเรื่องที่มีประเด็นเกี่ยวข้องกับนโยบายทางการเมืองสูง เช่น จะต้องพิจารณาว่าการปล่อย

มลพิษระดับใดจึงจะถือว่าเป็นเหตุสมผล หรือควรจะต้องใช้เงินเท่าใดในการควบคุมในเรื่องดังกล่าว ซึ่งศาลจะต้องชั่งน้ำหนักระหว่างประโยชน์ของแต่ละฝ่ายเป็นอย่างมาก

(๓) การปฏิรูปช่วงที่สาม

นอกจากการปฏิรูปทางรูปแบบการฟ้องคดีแล้ว ได้มีการพิจารณาทางด้านตัวสถาบันที่เกี่ยวข้องทางกฎหมาย เช่น การให้มีผู้ประกอบวิชาชีพกฎหมายอย่างเพียงพอ การจัดองค์กรศาลและวิธีพิจารณาที่ง่ายขึ้น ตลอดจนสนับสนุนให้มีองค์กรระงับข้อพิพาทแบบอื่น เพื่อเอื้อให้มีการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมได้ดียิ่งขึ้น ซึ่งเป็นผลสืบเนื่องจากเหตุการณ์สำคัญ คือ คำพิพากษาของศาลสิทธิมนุษยชนยุโรป (European court of Human Rights) ในคดี Airey เมื่อปี ค.ศ. ๑๙๗๙ โดยศาลเห็นว่ากฎหมายของไอร์แลนด์ไม่มีหลักประกันเพียงพอที่จะให้หญิงที่เป็นชนพื้นเมืองเข้าถึงกระบวนการศาลได้ ซึ่งศาลเห็นว่า การที่จะสร้างหลักประกันดังกล่าวได้อาจกระทำโดยการมีองค์กรที่ให้ความช่วยเหลือทางกฎหมายหรือไม่ก็โดยการทำให้วิธีพิจารณาของศาลง่ายขึ้น

ตัวอย่างของวิธีการที่ถือเป็นการปฏิรูปในช่วงที่สามนี้ก็คือ เช่น การกำหนดวิธีการสำหรับคดีมโนสารหรือคดีเรียกร้องเล็กน้อย (small claims) โดยเฉพาะคดีร้องเรียนของผู้บริโภค การกำหนดสถาบันตัดสินคดีที่เสียค่าใช้จ่ายน้อยหรือเพื่อเป็นทางเลือก เช่น อนุญาโตตุลาการ การพิจารณาโดยผู้พิพากษานายเดียว การส่งเสริมให้มีการประนีประนอมกันก่อนการฟ้องคดี ตลอดจนมีการเปลี่ยนแปลงการจัดองค์กรทางวิชาชีพกฎหมาย เช่น การสนับสนุนให้มีการใช้ประโยชน์จากผู้ให้คำแนะนำทางกฎหมายที่มีใช้ผู้ประกอบวิชาชีพทนายความ การส่งหมายศาลแบบใหม่ การนำวิธีพิจารณาด้วยเอกสารกลับมาใช้เพื่อลดค่าใช้จ่าย และการขยายหลักความประสงค์ของคู่ความหรือการเพิ่มบทบาทศาลเพื่อให้มีการบังคับใช้กฎหมายได้ดียิ่งขึ้น เป็นต้น

Cappelletti และ Garth ได้สรุปถึงวิวัฒนาการของกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งไว้ดังนี้

(๑) วิธีพิจารณาความมีความแตกต่างตามแต่ละระบบกฎหมาย และเห็นได้ชัดถึงนิติวิธีที่ใช้ซึ่งแตกต่างกันในกรณีที่มีความแตกต่างทางแนวคิดพื้นฐานทางสังคมและการเมือง เช่น ระบบกฎหมายของประเทศสังคมนิยมและประเทศสังคมนิยมตะวันตกที่ใช้ระบบเศรษฐกิจแบบแข่งขัน ในกลุ่มประเทศตะวันตกเองแต่ละประเทศก็มีวิธีพิจารณาความแพ่งที่แตกต่างกันไปแล้วแต่เทคนิคและรายละเอียดที่นำมาใช้ แต่ก็มี ความพยายามที่จะปรับปรุงให้สอดคล้องกับหลักการพื้นฐาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลักการที่เน้นไปทางด้านฝ่ายเอกชน เช่น หลักความประสงค์ของคู่ความและหลักอื่น ๆ ที่สืบเนื่องจากหลักดังกล่าว ซึ่งเป็นสิ่งที่ถูกปฏิเสธในประเทศสังคมนิยม

(๒) หลักการพื้นฐานทางวิธีบัญญัติเหล่านี้ได้รับการรับรองโดยรัฐธรรมนูญมากยิ่งขึ้น โดยรัฐธรรมนูญที่เป็นลายลักษณ์อักษร หรือแม้กระทั่งการถือเป็นหลักสากลระหว่างประเทศทำให้ฝ่ายการเมืองต้องผูกพันในอันที่จะต้องไม่ฝ่าฝืน เช่น ในเยอรมันและอิตาลี ฝ่ายนิติบัญญัติไม่สามารถที่จะ

จัดตั้งหน่วยงานของรัฐโดยปราศจากหลักประกันสิทธิให้แก่ประชาชนในการนำข้อพิพาทไปสู่ศาลได้ หลักการอื่น ๆ ที่สำคัญ เช่น หลักการมีศาลและตุลาการที่เป็นอิสระ การมีความเป็นกลางในการพิจารณาบรรทัด การดำเนินกระบวนการพิจารณาโดยเปิดเผยและโดยวาจา ตลอดจนการใช้หลักนิติธรรมในการพิจารณาความเดือดร้อนของประชาชน

ในขณะที่เดียวกันก็ยังคงเห็นภาพพจน์ของศาลที่ติดมาจากรูปแบบในศตวรรษที่สิบเก้า ซึ่งไม่สอดคล้องกับบทบาทที่ศาลพึงปฏิบัติตนในปัจจุบัน นอกจากนี้ หลักวิธีพิจารณาความบางประการที่สืบเนื่องมาจากยุคดังกล่าวยังไม่สอดคล้องกับรูปแบบรัฐสวัสดิการ รูปแบบวิธีพิจารณาความที่ถือฝ่ายเอกชนเป็นหลักการที่ดีก็จริงแต่ก็ค่าใช้จ่ายสูง และเป็นอุปสรรคในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมของผู้ที่ไม่สามารถเสียค่าใช้จ่ายนั้นได้ แม้จะมีแนวคิดที่รัฐสามารถให้การอุดหนุนแก่ผู้ขาดโอกาสดังกล่าวได้ แต่การจะนำแนวคิดดังกล่าวมาปฏิบัติก็เป็นเรื่องที่ต้องใช้งบประมาณสูงเช่นกัน การเข้าถึงความยุติธรรมของคนหมู่มากเป็นสิ่งที่ยากจะไปได้กับศาลแบบธรรมดาและการดำเนินกระบวนการพิจารณาเป็นรายบุคคล

(๓) การศึกษาวิเคราะห์ควรคำนึงถึงข้อที่ยังขัดแย้งกันและเป็นเรื่องละเอียดอ่อนเกี่ยวกับความสำคัญของรายละเอียด ปัญหาในการเข้าถึงความยุติธรรมไม่ควรถูกละเลยอีกต่อไปและสิ่งที่พึงทำคือการทำให้ความเสมอภาคในการเข้าถึงความยุติธรรมไปด้วยกันได้กับหลักพื้นฐานของวิธีพิจารณาความซึ่งถือว่าเป็นการรักษาคุณภาพของความยุติธรรม ปัญหาในการบังคับใช้กฎหมายบัญญัติและกล่าวโดยทั่วไปยิ่งขึ้นคือการก่อให้เกิดความยุติธรรมของสังคมยังคงเป็นเรื่องสำคัญ และเป็นการคุ้มค่าที่จะเห็นความสำเร็จในการปรับเปลี่ยนของวิธีพิจารณาไปในทางที่เป็นอิสระบางส่วนจากทางการเมือง ตัวอย่างที่สำคัญคือการใช้ระบบทางเลือกในการยุติข้อพิพาทนอกศาลและการสร้างกลไกการรวมกลุ่มผลประโยชน์เพื่อความสะดวกในการเรียกร้องสิทธิร่วมกัน วิธีทางดังกล่าวเป็นสิ่งที่ท้าทายของรูปแบบการดำเนินคดีโดยศาล หลักนิติธรรม และสิทธิในการได้รับฟังความ แต่ก็ไม่จำเป็นที่จะต้องเป็นการทำลายหลักการเหล่านั้น อย่างไรก็ตาม อาจเป็นการคิดในแง่ดีเกินไปว่าการประนีประนอมข้อขัดแย้งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นระหว่างความแตกต่างทางวิธีพิจารณาและความยุติธรรมของสังคมจะเกิดขึ้นได้โดยง่าย สำหรับหลักวิธีพิจารณาแบบเดิมนั้นแม้ว่าจะยังมีการพิจารณาถึงข้อดีข้อด้อยว่าจะสร้างความเท่าเทียมได้หรือไม่ อย่างไร แต่ในสังคมที่บุคคลยังมีความไม่เท่าเทียมกันนี้ ก็ยังคงถือว่าเป็นวิธีพิจารณาที่แฝงนโยบายที่เอื้อประโยชน์แก่ผู้ที่อ่อนแอและอยู่ในฐานะเสียเปรียบอยู่ด้วยระดับหนึ่ง

๓. กฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งสากล : ความพยายามในการช่วยให้เข้าถึงความยุติธรรมในยุคปัจจุบัน

ในโลกยุคปัจจุบันซึ่งเป็นยุคโลกาภิวัตน์กฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งของประเทศต่าง ๆ มีวิวัฒนาการโดยเริ่มมีการเปรียบเทียบกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งของระบบกฎหมายต่าง ๆ

จนนำไปสู่การปรับตัวเข้าหากันของระบบกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง และพัฒนาจนมีความพยายามในการที่จะทำให้มีหลักกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งสากลในที่สุด ทั้งนี้ วัตถุประสงค์ประการหนึ่งคือเพื่อช่วยให้คู่ความที่อยู่คนละประเทศสามารถเข้าถึงความยุติธรรมได้โดยง่ายและสะดวก และไม่เกิดเหตุการณ์ forum shopping โดยการเลือกฟ้องคดีในประเทศที่มีกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งที่จะเป็นประโยชน์กับตน

๓.๑ กฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งเปรียบเทียบ

แม้ว่าการศึกษากฎหมายเปรียบเทียบกฎหมายสารบัญญัติซึ่งเป็นวิธีการหนึ่งในการที่ช่วยให้มีการพัฒนากฎหมายภายในของแต่ละประเทศและช่วยให้ระบบกฎหมายต่าง ๆ มีลักษณะที่ใกล้เคียงกันนั้นจะได้มีวิวัฒนาการมานานนับศตวรรษแล้วก็ตาม แต่อาจกล่าวได้ว่าการศึกษากฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งเปรียบเทียบยังมีอยู่น้อยมาก เนื่องจากแต่เดิมนั้นการจะมองให้เห็นถึงประโยชน์ในการศึกษาเปรียบเทียบกฎหมายวิธีพิจารณาความไม่ใช่เรื่องง่าย เพราะกฎหมายวิธีบัญญัติเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับนามธรรมและเป็นเรื่องทางเทคนิคซับซ้อนอย่างมาก ยากในการศึกษาให้ลึกซึ้งแม้แต่ในระบบกฎหมายเดียวกัน ซึ่งก็มีรูปแบบที่หลากหลายแม้ในประเทศเดียวกัน และต้องใช้เวลาในการเรียนรู้รายละเอียดในทางปฏิบัติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเทศระบบคอมมอนลอว์ที่ว่ากันว่าไม่เพียงยากในการศึกษาเท่านั้นแต่ยากในการปฏิบัติด้วยเพราะมีลักษณะเป็นทางปฏิบัติเสียมาก มีรายละเอียดซึ่งผู้ประกอบวิชาชีพทนายความเท่านั้นจะให้การศึกษาได้ ตรงกันข้ามกับในประเทศภาคพื้นยุโรปที่มีวิธีพิจารณาความแพ่งซึ่งไม่ค่อยคำนึงถึงความซับซ้อนในทางปฏิบัติเท่าใดนัก บางครั้งจึงทำให้นักกฎหมายวิธีพิจารณาความของทั้งสองระบบประสบปัญหาในการพูดถึงเรื่องเดียวกัน และการที่จะนำหลักการมาเปรียบเทียบกันก็ยิ่งยากมากขึ้น นอกจากนี้ กระบวนการยุติธรรมของแต่ละประเทศยังมีที่มาจากประวัติศาสตร์และจารีตประเพณีของแต่ละประเทศ และแต่เดิมนั้นยังไม่เห็นถึงความจำเป็นที่จะต้องทำการศึกษาเข้าใจกฎหมายวิธีพิจารณาความของอีกประเทศหนึ่ง

อย่างไรก็ดี ต่อมาสภาพการณ์เริ่มเปลี่ยนไป นับแต่หลังสงครามโลกครั้งที่สอง ในยุโรปเริ่มมีการร่วมมือกันในทางการเมืองมากยิ่งขึ้น ซึ่งส่งผลต่อสภาพการณ์ดังกล่าว ประกอบกับสังคมโลกแคบลง จนในยุคปัจจุบันซึ่งเป็นสังคมแบบโลกาภิวัตน์ ผู้คนได้มีการติดต่อการค้ากันอย่างไร้พรมแดนมากขึ้น ได้มีการเผยแพร่เอกสารเกี่ยวกับวิธีพิจารณาความในระบบกฎหมายต่าง ๆ ให้ได้อ่านกัน นักกฎหมายเปรียบเทียบก็เริ่มสนใจที่จะศึกษาวิวัฒนาการของวิธีพิจารณาความและมีงานวิชาการในเรื่องนี้มากขึ้น เริ่มมีการเอาใจใส่ศึกษาวิจัยวิธีปฏิบัติทางด้านวิธีพิจารณาความเปรียบเทียบเพื่อนำไปสู่การตอบปัญหาที่ว่า การคุ้มครองสิทธิในทางวิธีพิจารณาเป็นหลักพื้นฐานหรือไม่ และจะทำให้สอดคล้องกับเป้าหมายรวมของสังคมได้อย่างไร อันนำไปสู่การปฏิรูปกฎหมายในเรื่องนี้ โดยจวบจนกระทั่งในช่วงทศวรรษที่ ๗๐ ได้มีการตระหนักโดยทั่วไปถึงเรื่องความจำเป็นอย่างเร่งด่วนในการที่จะต้องมีการกระบวนกรการได้รับความยุติธรรมหรือการเข้าถึงกระบวนกรยุติธรรมที่ดีที่สุด (un meilleur

access-to-justice) กล่าวคือ เป็นกระบวนการยุติธรรมที่ดี ที่รวดเร็ว และที่เสียค่าใช้จ่ายน้อย อันเปรียบเสมือนเสาหลักของกระบวนการยุติธรรม ซึ่งความจริงแล้วก่อนหน้านี้ก็ได้มีความพยายามที่จะให้ระบบกฎหมายต่าง ๆ มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน โดยกฎหมายระหว่างประเทศต่าง ๆ เช่น อนุสัญญายุโรปว่าด้วยการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนและเสรีภาพขั้นพื้นฐาน ลงวันที่ ๔ พฤศจิกายน ค.ศ. ๑๙๕๐ (la Convention européenne de sauvegarde des droits de l'homme et des libertés fondamentales) ได้วางหลักทั่วไปเกี่ยวกับกฎหมายวิธีพิจารณาความที่ดี เพื่อให้การดำเนินกระบวนการพิจารณาในศาลมีประสิทธิภาพเพียงพอในการที่จะทำให้คู่ความสามารถต่อสู้คดีของตนได้อย่างเต็มที่ ซึ่งอาจเรียกได้ว่าเป็น “วิธีพิจารณาที่มีความยุติธรรม” (une procédure équitable) โดยมาตรา ๖-๑ ของอนุสัญญาดังกล่าวได้กำหนดว่า “บุคคลทุกคนมีสิทธิในการที่คดีของตนจะได้รับการพิจารณาจากศาลที่เป็นอิสระและเป็นกลางอย่างเท่าเทียมกัน และภายในระยะเวลาอันสมควร การพิจารณาคดีต้องกระทำโดยเปิดเผย แต่การห้ามไม่ให้ผู้สื่อข่าว หรือประชาชนโดยทั่วไปเข้าฟังการพิจารณาทั้งหมดหรือบางส่วนนั้นอาจกระทำได้ในกรณีที่มีความจำเป็นเกี่ยวกับเรื่องศีลธรรม ความสงบเรียบร้อยของประชาชน หรือในกรณีเพื่อประโยชน์ของผู้เยาว์หรือการคุ้มครองชีวิตส่วนตัวของคู่ความ หรือในกรณีอื่น ๆ ที่ศาลเห็นว่ามีความจำเป็นว่าการพิจารณาโดยเปิดเผยอาจก่อให้เกิดความเสียหายต่อความเป็นธรรมได้” แต่หลักการดังกล่าวได้รับการปฏิบัติตามอย่างเป็นรูปธรรมตั้งแต่ทศวรรษที่ ๗๐ โดยศาลสิทธิมนุษยชนยุโรป (la Cour européenne des droits de l'homme) ซึ่งตั้งอยู่ที่เมืองสตราสบูร์ก ประเทศฝรั่งเศส ได้มีคำพิพากษาคัดสินปัญหาในกรณีที่มีการฝ่าฝืนหลักการในอนุสัญญาดังกล่าว คำพิพากษาศาลดังกล่าวนอกจากจะมีผลทำให้หลักเกณฑ์ที่กำหนดไว้ในอนุสัญญามีสภาพบังคับได้จริงแล้ว ยังมีอิทธิพลต่อประเทศต่าง ๆ ที่จำเป็นต้องปรับปรุงกฎหมายภายในของตนให้สอดคล้องกับอนุสัญญาดังกล่าวอีกด้วย ซึ่งแต่เดิมนั้น การจัดการระบบกระบวนการยุติธรรมในประเทศจะเป็นอำนาจของรัฐแต่เพียงผู้เดียว โดยดำเนินการให้เป็นไปตามรัฐธรรมนูญซึ่งเป็นกฎหมายสูงสุด อนุสัญญายุโรปว่าด้วยการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนฯ ดังกล่าวนั้น ได้มีอิทธิพลต่อกระบวนการยุติธรรมอย่างกว้างขวาง ทั้งในคดีปกครอง คดีแพ่ง และคดีอาญา

การศึกษากฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งเปรียบเทียบจะช่วยให้ทราบถึงหลักกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง ช่วยทำให้เข้าใจกฎหมายของประเทศตนเองได้ดียิ่งขึ้น หรือเข้าใจหลักกฎหมายที่มีที่มาจากกฎหมายต่างประเทศ และยังช่วยในการแก้ไขปรับปรุงกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งของแต่ละประเทศให้สอดคล้องกับมาตรฐานระหว่างประเทศ รวมทั้งยังเป็นวิธีการในการพยายามที่จะมีการสร้างหลักกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งสากลเพื่อเป็นแบบกฎหมายที่ประเทศต่าง ๆ อาจรับไปแก้ไขปรับปรุงกฎหมายของตนอีกด้วย

ในกลุ่มประเทศคอมมอนลอร์ด้วยกันเองนั้น กฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งของอังกฤษและสหรัฐอเมริกาก็ยังค่อนข้างจะแตกต่างกัน โดยเฉพาะในเรื่องระบบลูกขุนซึ่งแทบจะไม่มีการใช้ในอังกฤษ โดยใช้เฉพาะคดีละเมิดเกี่ยวกับฉ้อโกงและหมิ่นประมาท (civil fraud and defamation

cases) ในขณะที่สิทธิการใช้วิธีพิจารณาระบบลูกขุนในสหรัฐอเมริกาอ้างถือว่าเป็นสิทธิตามรัฐธรรมนูญ ในกรณีที่เป็คนคดีในศาลสหรัฐ ส่วนคดีในศาลมลรัฐแต่ละรัฐมีสิทธิเด็ดขาดในการยกเลิกระบบลูกขุน แม้ว่าในทางปฏิบัติจะไม่มีมลรัฐใดที่จะทำเช่นนั้น โดยมลรัฐส่วนใหญ่ก็ได้รับรองสิทธิดังกล่าวไว้ในรัฐธรรมนูญเช่นเดียวกัน อย่างไรก็ตาม คู่ความก็มีสิทธิที่จะไม่ใช้ระบบลูกขุนกับคดีของตนได้ ระบบลูกขุนในสหรัฐอเมริกาสอดคล้องกับแนวความคิดเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนในการใช้อำนาจรัฐ ตามระบอบประชาธิปไตย นอกจากนี้ มาตรการค้นหาข้อเท็จจริง (discovery) ในชั้นกระบวนการพิจารณาก่อนการสืบพยาน (pre-trial) ในสหรัฐอเมริกายังคงใช้มาตรการที่กว้างขวางและใช้ระยะเวลาเวลานาน เพื่อให้กระบวนการพิจารณาในชั้นสืบพยาน (trial) โดยระบบลูกขุนมีความกระชับ มาตรการค้นหาข้อเท็จจริง (discovery) จึงมีบทบาทสำคัญในกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งสหรัฐอเมริกา โดยคดีแพ่งส่วนใหญ่จะสิ้นสุดด้วยการประนีประนอมยอมความในชั้นนี้ เนื่องจากคู่ความได้ตระหนักถึงแนวโน้มของรูปคดีหลังจากได้แลกเปลี่ยนข้อมูลในชั้นนี้ จึงสามารถตกลงกันได้ง่าย อย่างไรก็ตาม มักจะมีการใช้วิธีการดังกล่าวโดยไม่สุจริต โดยคู่ความฝ่ายที่มีสถานะทางเศรษฐกิจดีกว่าพยายามที่จะประวิงกระบวนการพิจารณาในชั้นนี้ให้นานที่สุดและศาลเองก็ไม่ค่อยจะมีบทบาทในการควบคุมกระบวนการพิจารณาในชั้นนี้ ประกอบกับค่าทนายความในสหรัฐอเมริกามีระบบ contingency fee โดยคิดตามระยะเวลา ความยากง่าย และจำนวนทุนทรัพย์ของคดี คู่ความฝ่ายที่มีสถานะทางเศรษฐกิจไม่ดีจึงมักจะถูกบีบบังคับเรื่องระยะเวลา ยิ่งกระบวนการพิจารณานานเท่าใดก็ต้องรับภาระค่าใช้จ่ายเป็นจำนวนมาก จึงมักจะเป็นฝ่ายเสียเปรียบต้องตกลงยินยอมรับข้อเสนองของคู่ความอีกฝ่ายหนึ่ง ส่วนในอังกฤษหลังจากมีการปรับปรุงกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งใหม่ในปี ค.ศ. ๑๙๙๙ กลับมีมาตรการค้นหาข้อเท็จจริงที่จำกัดกว่า

กฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งของสหรัฐอเมริกานั้นมีลักษณะเช่นเดียวกับกฎหมายสารบัญญัติที่เป็นเรื่องเทคนิควิธีการในทางปฏิบัติ มีขั้นตอนวิธีพิจารณาที่ซับซ้อนและยืดหยุ่น โดยหลักเกณฑ์ในกฎหมายจะใช้ถ้อยคำอย่างกว้าง ๆ ศาลจึงมีอำนาจใช้ดุลพินิจอย่างกว้างขวางในการควบคุมกระบวนการพิจารณา ในขณะที่กฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งของประเทศระบบซีวิลลอว์จะมีลักษณะที่เคร่งครัด มีรูปแบบขั้นตอนและหลักเกณฑ์ซึ่งถูกกำหนดอย่างละเอียดจนทำให้ศาลมีดุลพินิจไม่มากนักในการที่จะปรับใช้กับคดีแต่ละคดี และยังมีลักษณะที่เป็นนามธรรมและเป็นทางการจนอาจจะไม่เหมาะสมหรือสอดคล้องกับคดีบางคดีที่มีลักษณะเฉพาะ อย่างไรก็ตาม หลักเกณฑ์และขั้นตอนดังกล่าวจะมีลักษณะที่เป็นระบบ มีเหตุมีผล และสอดคล้องกัน นอกจากนี้ ยังเน้นการดำเนินกระบวนการพิจารณารวมทั้งการสืบพยานที่เป็นเอกสาร ส่วนพยานบุคคลจะมีความสำคัญน้อย รวมทั้งคู่ความไม่สามารถอ้างตนเองเป็นพยานได้

ความแตกต่างที่สำคัญของกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งของสหรัฐอเมริกากับประเทศระบบซีวิลลอว์อาจสรุปภาพรวมได้แก่เรื่องการเริ่มต้นคดีและคำคู่ความ การพิจารณาโดยระบบลูกขุน ความแพร่หลายของการใช้พยานผู้เชี่ยวชาญของคู่ความ การควบคุมกระบวนการพิจารณาของคู่ความใน

การใช้มาตรการค้นหาข้อเท็จจริงในชั้นกระบวนการพิจารณาก่อนการสืบพยาน แนวความคิดเรื่องผลผูกพันของคำพิพากษา (res judicata) การดำเนินคดีแบบกลุ่ม บทบาทและสถานะของผู้พิพากษา พยานผู้เชี่ยวชาญ กระบวนการพิจารณาในชั้นอุทธรณ์ อย่างไรก็ตาม ความแตกต่างดังกล่าวในยุคศตวรรษที่ยี่สิบเอ็ด ก็เริ่มน้อยลงไปมาก โดยมีแนวโน้มที่จะมีการปรับตัวเข้าหากัน

สำหรับความแตกต่างเกี่ยวกับบทบาทและสถานะของผู้พิพากษานั้น ผู้พิพากษาของสหรัฐอเมริกาในส่วนใหญ่มีที่มาจาก การเลือกตั้งจากผู้ที่มีวิชาชีพทางกฎหมายที่มีประสบการณ์ จึงมีลักษณะที่เกี่ยวข้องกับการเมือง (ส่วนประเทศอื่นในระบบคอมมอนลอว์จะใช้วิธีการแต่งตั้ง) ในขณะที่ผู้พิพากษาของประเทศระบบซีวิลลอว์และของไทยจะใช้วิธีการสอบคัดเลือกจากบัณฑิตทางกฎหมาย หรือจากเจ้าหน้าที่ทางกฎหมายของหน่วยงานของรัฐทำนองเดียวกับข้าราชการประเภทอื่น

สถานะของผู้พิพากษาในสหรัฐอเมริกาจะได้รับการยอมรับนับถือในสังคมและการเมืองเป็นอย่างสูง โดยมีเหตุผลส่วนหนึ่งของเรื่องที่มาของผู้พิพากษาซึ่งได้รับการแต่งตั้งจากผู้ประสบความสำเร็จในการประกอบวิชาชีพทางกฎหมายมาแล้ว ในขณะที่สถานะของผู้พิพากษาในยุโรปจะถือว่าเป็นวิชาชีพในระดับกลาง นอกจากนี้ การที่ผู้พิพากษาสหรัฐอเมริกามีบทบาทหนึ่งเฉย (passive) วางตัวเป็นกลางอย่างเคร่งครัดดูเหมือนจะช่วยส่งเสริมทำให้ศาลได้รับการนับถืออย่างสูงส่งว่าทำหน้าที่เป็นผู้ชี้ขาดสูงสุด (umpire) ในห้องพิจารณา ไม่ใช่เป็นผู้บริหารจัดการคดี (manager) เป็นผู้ดูแลเหี่ยวความขัดแย้งมากกว่าการที่จะเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับข้อโต้แย้งดังเช่นผู้พิพากษาในยุโรป

อย่างไรก็ตาม มีข้อสังเกตว่าบทบาทของศาลในยุโรปที่เป็นผู้บริหารจัดการคดี ดูเหมือนว่าจะมีอำนาจกว้างขวางนั้นก็ยิ่งถือว่ามีบทบาทที่จำกัดกว่าบทบาทของศาลสหรัฐอเมริกาซึ่งมีขอบเขตในการใช้ดุลพินิจมากกว่าในการวางหลักกฎหมายรวมทั้งการตีความกฎหมาย โดยบทบาทในการวางหลักกฎหมายจากคำพิพากษาของศาล (stare decisis) ของระบบคอมมอนลอว์นั้น ถือได้ว่าศูนย์กลางของบทบาทที่สร้างสรรค์ของศาล โดยนักวิชาการบางคนเห็นว่าผู้พิพากษาของสหรัฐอเมริกาที่มีชื่อเสียง เช่น Coke, Mansfield, Marshall และ Cardozo ได้รับการยอมรับว่าเป็นผู้สร้างหลักกฎหมาย เช่นเดียวกับจักรพรรดิจัสติเนียนหรือนโปเลียน นอกจากนี้ ศาลสหรัฐอเมริกาไม่ว่าจะเป็นศาลของมลรัฐหรือศาลสหรัฐอเมริกาก็มีอำนาจที่จะชี้ว่ากฎหมายที่จะบังคับใช้กับคดีขัดกับรัฐธรรมนูญ ในขณะที่ศาลในยุโรปได้มีการแบ่งแยกอำนาจโดยเคร่งครัดระหว่างศาลรัฐธรรมนูญและศาลทั่วไป โดยศาลรัฐธรรมนูญเท่านั้นที่จะมีอำนาจดังกล่าว

ผู้พิพากษาคอมมอนลอว์ยังมีลักษณะที่เป็นปัจเจกในการที่จะมีความเห็นร่วมกันหรือแตกต่างกันในการมีคำพิพากษา ในขณะที่ผู้พิพากษาซีวิลลอว์จะถือว่ามีความเห็นในการมีคำพิพากษาเป็นเอกฉันท์ ไม่มีการเปิดเผยความเห็นฝ่ายข้างน้อย

สำหรับบทบาทและสถานะของผู้พิพากษาไทย ดูเหมือนจะคล้ายกับผู้พิพากษาคอมมอนลอว์มากกว่า

ในประเทศภาคพื้นยุโรป การแต่งตั้งพยานผู้เชี่ยวชาญจะเป็นการดำเนินการโดยศาลมากกว่า โดยคู่ความ ในขณะที่การแต่งตั้งพยานผู้เชี่ยวชาญโดยคู่ความซึ่งเปรียบเสมือนมือปืนรับจ้างที่ต้องจ่ายค่าตัวแพงนั้นถูกวิพากษ์วิจารณ์ว่าเป็นปฏิบัติที่ขัดต่อแนวความคิดที่ว่ากระบวนการพิจารณาการสืบพยานเป็นเรื่องเกี่ยวกับการค้นหาความจริง จุดมุ่งหมายของการแต่งตั้งพยานผู้เชี่ยวชาญโดยศาลของประเทศในยุโรปนั้นก็เพื่อหาผู้เชี่ยวชาญที่เป็นกลางเพื่อช่วยศาลในการค้นหาข้อเท็จจริง ไม่ใช่ช่วยคู่ความ ในสหรัฐอเมริกา แม้ข้อ ๗๐๖ ของ Federal Rule of Evidence จะกำหนดให้ศาลมีอำนาจที่จะแต่งตั้งพยานผู้เชี่ยวชาญของศาลก็ตาม แต่ในทางปฏิบัติศาลกลับแทบจะไม่ได้มีบทบาทดังกล่าว เหตุผลในเรื่องนี้ก็เหมือนเหตุผลเดียวกับที่ว่าศาลมักจะไม่เรียกพยานทั่วไปมาสืบด้วยตนเอง กล่าวคือศาลในประเทศคอมมอนลอว์มักจะไม่นำคดีในเรื่องดังกล่าวอันเนื่องมาจากแนวความคิดหรือทัศนคติที่ตกทอดมาจากจารีตประเพณีเกี่ยวกับบทบาทของศาลในการค้นหาข้อเท็จจริงที่ว่า การค้นหาข้อเท็จจริงเป็นเรื่องของคู่ความไม่ใช่หน้าที่ของศาลนั่นเอง ซึ่งมีแนวความคิดว่าศาลควรวางตัวเป็นกลางอย่างเคร่งครัด ส่วนพยานผู้เชี่ยวชาญของไทยจะเหมือนกับกลุ่มคอมมอนลอว์

สำหรับกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งของไทย อาจสรุปภาพรวมว่า ได้รับอิทธิพลทั้งจากประเทศคอมมอนลอว์และประเทศซีวิลลอว์ โดยในด้านหลักการได้รับอิทธิพลจากประเทศคอมมอนลอว์มากกว่าประเทศซีวิลลอว์ แต่ในด้านทางปฏิบัติจะเหมือนกับประเทศซีวิลลอว์มากเนื่องจากตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๕ ผู้ที่เกี่ยวข้องไม่ว่าจะเป็นผู้พิพากษา ทนายความ รวมทั้งอาจารย์ผู้สอนกฎหมาย จบการศึกษาจากประเทศคอมมอนลอว์ วิวัฒนาการกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งของไทยตั้งแต่ช่วงเวลาดังกล่าวจนถึงปัจจุบัน จึงเติมตามประเทศคอมมอนลอว์ หลักการของกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งของประเทศคอมมอนลอว์ที่ชัดเจนที่สุดที่ไทยได้รับมาคือ การสืบพยานที่ใช้ระบบการถามค้านพยานโดยคู่ความ (cross-examination) และการดำเนินคดีที่ใช้รูปแบบวาทะมากกว่าลายลักษณ์อักษร ส่วนหลักการสำคัญของกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งของประเทศซีวิลลอว์ที่ปรากฏในกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งของไทยคือบทบาทหรืออำนาจศาลในการค้นหาข้อเท็จจริงด้วยการที่สามารถเรียกพยานมาสืบได้เองตามที่เห็นสมควรและการซักถามพยานที่คู่ความอ้าง แต่ปรากฏว่าในทางปฏิบัติศาลไทยจะไม่ค่อยใช้อำนาจดังกล่าวอันเป็นสภาพการณ์เดียวกันกับศาลของประเทศคอมมอนลอว์ซึ่งมีแนวความคิดว่าศาลควรวางตัวเป็นกลางอย่างเคร่งครัด แนวความคิดดังกล่าวทำให้ส่งผลเป็นอุปสรรคอย่างมากต่อการที่ได้มีการเพิ่มบทบาทศาลในคดีมโนสาเร่ (รวมทั้งคดีไม่มีข้อยุ่งยาก) คดีผู้บริโภค และคดีแรงงาน โดยคดีมโนสาเร่ รัฐมีเจตนาที่จะให้คู่ความสามารถดำเนินคดีโดยไม่ต้องพึ่งทนายความ ส่วนคดีผู้บริโภคและคดีแรงงานนั้นรัฐมีจุดประสงค์ที่จะให้ศาลมีบทบาทคุ้มครองผู้บริโภคและผู้ใช้แรงงานซึ่งอยู่ในสถานะที่เสียเปรียบ จึงอาจพูดได้ว่า ในด้านบทบาทของกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งของไทยในส่วนที่เกี่ยวกับรูปแบบวิธีพิจารณา จะมีลักษณะคล้ายกับประเทศคอม

มอนลอว์ ในส่วนที่เกี่ยวกับบทบาทศาลจะมีลักษณะคล้ายประเทศซีวิลลอว์ แต่ในทางปฏิบัติจะมีลักษณะเหมือนกับประเทศคอมมอนลอว์ หรืออีกนัยหนึ่งกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งของไทยค่อนข้างไปทางระบบกล่าวหาว่าน้อยกว่าประเทศคอมมอนลอว์ โดยมีระบบไต่สวนอยู่บ้างแต่ก็ยังน้อยกว่าประเทศซีวิลลอว์ แต่ในการปฏิบัติการดำเนินคดีแพ่งของไทยมีลักษณะค่อนข้างไปทางระบบกล่าวหาามากเช่นเดียวกับประเทศคอมมอนลอว์

มีข้อสังเกตว่าตามพระราชบัญญัติลักษณะพยาน ร.ศ. ๑๑๓ โดยหลักแล้วบทบาทในการซักถามพยานเป็นของศาล โดยศาลจะเป็นผู้ซักถามพยาน (มาตรา ๓๗) จากนั้นคู่ความฝ่ายที่ไม่ได้อ้างพยานประสงค์จะถามค้านก็ต้องขออนุญาตโดยให้ศาลเป็นผู้ถามแทน (มาตรา ๓๘) และคู่ความที่อ้างพยานจะมีสิทธิที่ขออนุญาตให้ศาลช่วยถามถึง (มาตรา ๔๐) สุดท้ายศาลยังสามารถซักถามพยานเพิ่มเติมอีกได้ (มาตรา ๔๑) จากรูปแบบวิธีการดังกล่าวจะเห็นว่า มีลักษณะเป็นระบบไต่สวนทำนองเดียวกับบทบาทศาลในประเทศซีวิลลอว์ อย่างไรก็ตาม หากคู่ความตกลงกันที่จะถามค้านและถามถึงด้วยตนเองแล้ว ศาลก็ต้องยอมอนุญาต (มาตรา ๔๓) กรณีจึงกลับมาใช้หลักความประสงค์ของคู่ความอันเป็นระบบกล่าวหาในที่สุด

๓.๒ กฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งสากล

วิธีการแก้ไขปัญหาความแตกต่างของกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งในประเทศต่าง ๆ อาจแบ่งได้เป็น ๒ วิธี คือ การลดความแตกต่างระหว่างระบบกฎหมายเพื่อให้มีการใช้หลักเกณฑ์เดียวกันหรือที่คล้ายคลึงกันในการพิจารณา ซึ่งเรียกรวมกันว่าเป็นการ “harmonization” หรือการสร้างความสอดคล้องกันของระบบกฎหมาย หรือการปรับตัวเข้าหากันของระบบกฎหมายวิธีพิจารณาความ นอกจากนี้ ในการช่วยลดความแตกต่างนั้นยังมีอีกกระบวนการหนึ่ง เรียกว่า “approximation” ซึ่งได้แก่ กระบวนการปฏิรูปหลักเกณฑ์ของระบบกฎหมายของประเทศต่าง ๆ และวางหลักเกณฑ์กลางระหว่างกันเพื่อให้ประเทศต่าง ๆ สามารถนำไปประยุกต์ใช้สำหรับประเทศของตนได้

การสร้าง ความสอดคล้องกันของระบบกฎหมายซึ่งเริ่มขึ้นในช่วงทศวรรษสุดท้ายของศตวรรษที่ยี่สิบ โดยเริ่มต้นจากการที่ศาสตราจารย์ Hazard แห่งสถาบันกฎหมายของ Pennsylvania สหรัฐอเมริกา และ Taruffo แห่งมหาวิทยาลัยเมือง Pavia ประเทศอิตาลี ได้ยกร่างหลักเกณฑ์ (rules) กฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งระหว่างประเทศเพื่อใช้กับคดีพิพาทเกี่ยวกับการค้าระหว่างประเทศ โดยมีจุดประสงค์ที่จะช่วยให้มีหลักเกณฑ์พื้นฐานร่วมกันของวิธีพิจารณาคดีประเภทดังกล่าวในประเทศต่าง ๆ อันจะเป็นหลักประกันแก่คู่ความทั้งที่มีสัญชาติของประเทศนั้นหรือที่เป็นคนต่างชาตินั้นที่จะได้รับความเท่าเทียมและความยุติธรรม หลักเกณฑ์ดังกล่าวจึงมีลักษณะเป็น “ประมวลกฎหมายแม่แบบ” ให้กับประเทศต่าง ๆ ที่สนใจ

ต่อมา สถาบันกฎหมายอเมริกัน (American Law Institute (ALI)) ได้เสนอต่อสถาบันระหว่างประเทศเพื่อความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของกฎหมายเอกชน (International Institute for the Unification of Private Law หรือ Unidroit ซึ่งเป็นสถาบันกฎหมายเปรียบเทียบที่สำคัญ มีเป้าหมายให้กฎหมายเอกชนของแต่ละประเทศมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันหรือสอดคล้องกัน) ใน การที่จะจัดตั้งคณะทำงานรับผิดชอบศึกษาวิเคราะห์และพัฒนาโครงการจัดทำกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งสากลขึ้น โดยก่อนที่จะมีการริเริ่มโครงการดังกล่าว Unidroit ได้มอบหมายให้ศาสตราจารย์ Stüner แห่งมหาวิทยาลัยเมือง Freiburg ประเทศเยอรมันทำการศึกษาถึงความเป็นไปได้ ซึ่งผล การศึกษาเห็นว่าน่าจะมีความเป็นไปได้ จึงได้มีการจัดประชุมคณะทำงานเป็นครั้งแรกในเดือน พฤษภาคม ค.ศ. ๒๐๐๐ ที่กรุงโรม ประเทศอิตาลี โดยเป็นความร่วมมือกันระหว่าง ALI และ Unidroit คณะทำงานได้ทำการเสนอหลักการพื้นฐานของกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งซึ่งเป็นเครื่องมือช่วย สนับสนุนในการสร้างหลักกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งสากล โดยหลักการดังกล่าวเป็นหลักการที่มี ลักษณะเกี่ยวกับเรื่องความเท่าเทียมความสามารถคาดการณ์ได้ล่วงหน้า และความมีประสิทธิภาพของ วิธีพิจารณาความแพ่ง ได้แก่ หลักการเรื่องความเป็นอิสระและความเป็นกลางของศาล กระบวน พิจารณาที่เท่าเทียมกันของคู่ความ สิทธิที่จะมีทนายความ สิทธิที่จะได้รับการรับฟังซึ่งประกอบด้วย วิธีการข้างเคียงคือการส่งคำคู่ความและคำร้องต่าง ๆ ความรวดเร็วของกระบวนการยุติธรรม หลักความ ประสงค์ของคู่ความ แต่คู่ความต้องผูกพันหน้าที่ต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งหน้าที่ในการที่จะดำเนิน กระบวนพิจารณากับศาลและคู่ความอีกฝ่ายหนึ่งด้วยความซื่อสัตย์ หลักการดำเนินกระบวนการพิจารณา ในลักษณะเชิงรุกของศาล การเข้าถึงพยานหลักฐาน (แต่มีขอบเขตไม่เกินไปกว่ากระบวนการค้นหา ข้อเท็จจริงของสหรัฐอเมริกาที่เรียกว่า “discovery”) นอกจากนี้ ยังมีหลักเรื่องวาจาและลายลักษณ์ อักษร หลักการพิจารณาโดยเปิดเผย การมีคำพิพากษาอย่างรวดเร็วภายหลังเสร็จสิ้นการพิจารณาและ การให้เหตุผลในคำพิพากษา การมีผลบังคับตามคำพิพากษาทันทีแม้จะมีการอุทธรณ์คำพิพากษา การ ยอมรับคำพิพากษาของศาลต่างประเทศ และการร่วมมือทางการศาลของศาลประเทศต่าง ๆ

หลักการพื้นฐานดังกล่าวได้มีการโต้เถียงกันว่าเพียงพอแล้วโดยไม่จำเป็นต้องกำหนด รายละเอียดที่เป็น “หลักเกณฑ์” (règles ในภาษาฝรั่งเศส หรือ rules ในภาษาอังกฤษ) ดังเช่น กฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งของสหรัฐอเมริกา (Federal Rules of Civil Procedure) หรือไม่ โดย ฝ่ายที่เห็นว่าหลักการเป็นสิ่งที่เพียงพอแล้ว หากช่วยเป็นแนวทางให้ระบบกฎหมายของประเทศต่าง ๆ ลดความแตกต่างลงได้ โดยหลักการดังกล่าวจะเป็นการสร้างแนวความคิดพื้นฐานและเป็นหลักประกัน ที่สำคัญเท่านั้น และเว้นรายละเอียดที่แต่ละประเทศจะนำไปปรับใช้ตามความเหมาะสม แต่อย่างไรก็ ตาม หลักการตามโครงการของ ALI และ Unidroit นั้น ปรากฏว่าได้ลงไปรายละเอียดเกินกว่าที่จะ เป็นเพียงหลักการพื้นฐาน โดยหลักการดังกล่าวเป็นการกำหนดมาตรฐานทั่วไปของวิธีพิจารณาความที่ เท่าเทียมเพื่อให้ประเทศต่าง ๆ ใช้เป็นแนวทางในกรณีมีข้อสงสัยหรือมีอุปสรรค และเป็นแนวทางให้

แต่ละประเทศไปกำหนดรายละเอียดเพิ่มเติมซึ่งไม่ควรจะขัดแย้งกับหลักการดังกล่าว โดยหลักการจะถือเป็นกรอบที่สำคัญและจำเป็นอันกฎหมายแต่ละประเทศไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้

จุดประสงค์หรือเป้าหมายของโครงการนี้ไม่ได้ต้องการที่จะโต้แย้งหรือวิจารณ์กฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งของประเทศต่าง ๆ ในยุโรปซึ่งได้มีวิวัฒนาการหยั่งรากลึกมาเป็นเวลายาวนานและมีประเพณีปฏิบัติในการบริหารกระบวนการยุติธรรม รวมทั้งสั่งสมประสบการณ์ในทางปฏิบัติที่เกิดขึ้นในแต่ละประเทศ

๔. กฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งของประเทศในประชาคมอาเซียน

จากการที่สมาคมประชาชาติแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (ASEAN) ได้จัดตั้งประชาคมอาเซียน (ASEAN Community) ในปี พ.ศ. ๒๕๕๘ จากสภาพการณ์ดังกล่าวย่อมส่งผลให้มีการฟ้องร้องเป็นคดีต่อศาลมากขึ้น และเช่นเดียวกับปัญหาที่เกิดกับสหภาพยุโรป กฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งในแต่ละประเทศของอาเซียนจะมีความแตกต่างกันมาก แม้จะเป็นกลุ่มประเทศที่ใช้ระบบคอมมอนลอว์หรือระบบซีวิลลอว์อย่างเดียวกันก็ตาม โดยเป็นผลมาจากประวัติศาสตร์ทางการเมือง สังคม เศรษฐกิจ ตลอดจนประเพณีและวัฒนธรรมของแต่ละประเทศ ความแตกต่างกันดังกล่าวส่งผลกระทบทำให้เป็นอุปสรรคอย่างมากต่อการรวมตัวกันดังกล่าว ปัจจัยหนึ่งในการที่จะทำให้การร่วมมือกันดังกล่าวเกิดประสิทธิภาพได้ก็คือมีความจำเป็นที่สมาชิกแต่ละประเทศต้องแก้ไขระบบกฎหมายภายใน รวมทั้งกฎหมายวิธีพิจารณาความในศาลของตนให้ใกล้เคียงกัน

ในปี พ.ศ. ๒๕๔๖ ที่ประชุมสุดยอดอาเซียนได้ตกลงที่จะจัดตั้งประชาคมอาเซียนที่ประกอบด้วย ๓ เสาหลักคือ ประชาคมการเมืองและความมั่นคงอาเซียน ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน และประชาคมสังคมและวัฒนธรรมอาเซียน โดยกำหนดให้มีการจัดตั้งภายในปี พ.ศ. ๒๕๕๘ และต่อมาผู้นำอาเซียนได้ลงนามในกฎบัตรอาเซียน (ASEAN Charter) อันเป็นการแสดงความประสงค์ที่จะเร่งสร้างประชาคมโดยการเสริมสร้างความร่วมมือและการรวมตัวในภูมิภาค นอกจากนี้ ยังได้จัดทำแผนงานหรือพิมพ์เขียว (Blue Print) ในการจัดตั้งประชาคมอาเซียนเสาหลักต่าง ๆ ขึ้นเพื่อใช้เป็นแผนบูรณาการในภาพรวม ซึ่งผู้เขียนเห็นว่ามียรายละเอียดส่วนหนึ่งของแผนงานดังกล่าวที่น่าจะเกี่ยวข้องกับกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งดังนี้

ประชาคมการเมืองและความมั่นคงอาเซียน (ASEAN Political-Security Community : APSC)

ตามแผนงานการจัดตั้ง APSC ข้อ ๑๕ ของ A.๑ ความร่วมมือในด้านการพัฒนาการเมือง ได้กำหนดคุณลักษณะประการหนึ่ง คือ เป็นประชาคมที่มีกฎเกณฑ์และบรรทัดฐานและค่านิยมร่วมกัน มีการวางแนวทางสำหรับเป็นกรอบขององค์กร เพื่อความร่วมมือด้านนิติธรรม ระบบยุติธรรม

และโครงสร้างพื้นฐานทางกฎหมาย ซึ่งตามข้อ A.๑.๓ กำหนดให้จัดทำโครงการให้ความสนับสนุน และให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกันระหว่างประเทศสมาชิกอาเซียนในการพัฒนาอุตสาหกรรม เพื่อเสริมสร้างหลักนิติธรรม ระบบยุติธรรม และโครงสร้างพื้นฐานทางกฎหมาย

ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน (ASEAN Economic Community : AEC)

มีวัตถุประสงค์เพื่อให้อาเซียนมีการเคลื่อนย้ายสินค้า บริการ และการลงทุนอย่างเสรี รวมทั้งอำนวยความสะดวกให้เกิดการเคลื่อนย้ายแรงงานอย่างเต็มที่

ประชาคมสังคมและวัฒนธรรมอาเซียน (ASEAN Socio-Cultural Community : ASCC)

มีวัตถุประสงค์เพื่อให้อาเซียนเป็นประชาคมที่ให้ความสำคัญกับประชาชน เป็นสังคมที่เอื้ออาหารและแบ่งปัน ประชาชนมีความเป็นอยู่ที่ดีและมีการพัฒนาในทุกด้าน เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชน แผนงานการจัดตั้งประชาคมสังคมและวัฒนธรรมอาเซียน (ASCC Blueprint) ในข้อ ๒๖ ของ C. ความยุติธรรมและสิทธิ ได้กำหนดคุณลักษณะและองค์ประกอบว่า อาเซียนมีพันธกรณีในการส่งเสริมความยุติธรรม โดยให้สิทธิของประชาชนสะท้อนอยู่ในนโยบายและทุกวิถีของชีวิต

จากข้อมูลเกี่ยวกับการจัดตั้งประชาคมอาเซียน ผู้เขียนเห็นว่ามีความเกี่ยวข้องกับกฎหมาย วิธีพิจารณาความแพ่ง เนื่องจากกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งเป็นหลักเกณฑ์เรื่องการใช้อำนาจรัฐที่เป็นอำนาจตุลาการ เช่นเดียวกับกฎหมายวิธีปฏิบัติราชการทางปกครองของอำนาจบริหาร และเมื่อพิจารณาในมิติของการใช้อำนาจตุลาการนี้ กฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งมีลักษณะอยู่ ๒ ประการ คือ ประการแรก เป็นการควบคุมหรือจำกัดให้ศาลใช้อำนาจตุลาการภายใต้กฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งที่เป็นธรรมอันเป็นส่วนหนึ่งของหลักนิติธรรม รวมทั้งหลัก Due Process of Law ประการที่สอง ทำให้ศาลสามารถใช้อำนาจตุลาการได้อย่างมีประสิทธิภาพ อันเป็นส่วนหนึ่งของหลักธรรมาภิบาล กฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งยังเป็นส่วนหนึ่งของเรื่องการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรม (access to justice) เป็นการคุ้มครองสิทธิต่าง ๆ ของประชาชนต่าง ๆ ตามที่ได้กำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญ ทำให้สิทธิดังกล่าวได้รับการปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรม หลักการของกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งไม่ว่าจะเป็นหลักฟังความสองฝ่าย หลักความเป็นกลางของศาล ถือได้ว่าเป็นหลักกฎหมายธรรมชาติ (natural law) หลักสิทธิมนุษยชน (human rights) สิทธิขั้นพื้นฐาน (fundamental rights) ศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์ และหลักการรับรองและคุ้มครองสิทธิในการโต้แย้ง ซึ่งถือได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของหลักนิติธรรม รวมทั้งหลัก Due Process of Law นั้นเอง

ผู้เขียนจึงเห็นว่ากฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งมีความเกี่ยวข้องไม่ว่าจะเป็นทางตรงหรือทางอ้อมกับแผนงานการจัดตั้งประชาคมอาเซียนทั้ง ๓ เสา ไม่ว่าจะเป็นประชาคมการเมืองและความ

มั่นคงอาเซียนในเรื่องของหลักนิติธรรม ระบบยุติธรรม และโครงสร้างพื้นฐานทางกฎหมาย ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียนในส่วนที่เกี่ยวกับกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งของประเทศสมาชิกที่มีความสอดคล้องกันจะเป็นปัจจัยในการส่งเสริมบรรยากาศรวมทั้งอำนวยความสะดวกในการลงทุน และการที่กฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งของประเทศสมาชิกสอดคล้องกับกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งสากลก็จะเป็นปัจจัยส่งเสริมให้ประชาคมอาเซียนสามารถบูรณาการเข้ากับเศรษฐกิจโลก และสุดท้ายประชาคมสังคมและวัฒนธรรมอาเซียนในส่วนที่เกี่ยวกับการส่งเสริมความยุติธรรม นอกจากนี้กฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งของประเทศสมาชิกที่สอดคล้องกันยังถือได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของแผนแม่บทว่าด้วยความเชื่อมโยงระหว่างกันในอาเซียน

อย่างไรก็ตาม ปรากฏว่าความเคลื่อนไหวของอาเซียนที่ผ่านมา ไม่ว่าจะเป็นในระดับของความร่วมมือระหว่างรัฐมนตรีกฎหมายอาเซียน (ALAWMM) กับองค์กรเฉพาะด้านของอาเซียน โดยเฉพาะสมาคมกฎหมายอาเซียน (ALA) หรือของสมาคมกฎหมายอาเซียนเองยังไม่มี การหยิบยกประเด็นของกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งดังกล่าวขึ้นมาพิจารณากันแต่อย่างใด และไม่มีแม้กระทั่งองค์ความรู้เกี่ยวกับการศึกษากฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งของประเทศสมาชิกในเชิงเปรียบเทียบ

๕. บทสรุป

การปกครองระบอบประชาธิปไตยมีจุดประสงค์ที่สำคัญประการหนึ่งก็คือเพื่อให้ประชาชนได้มีโอกาสเข้าถึงทรัพยากรของรัฐที่มีอยู่จำกัดอย่างเท่าเทียมและเสมอภาคกัน โดยไม่ให้เกิดการศึกษาหรือฐานะทางเศรษฐกิจของประชาชนซึ่งเรียกโดยรวมว่าผู้ด้อยโอกาสมาเป็นอุปสรรค ดังนั้นเมื่อกระบวนการยุติธรรมเป็นบริการสาธารณะอย่างหนึ่ง รัฐซึ่งเป็นผู้ใช้อำนาจแทนประชาชนต้องจัดทำเพื่อให้สิทธิและเสรีภาพของประชาชนตามการปกครองระบอบประชาธิปไตยได้รับการปฏิบัติหรือบังคับให้เป็นรูปธรรม